

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vroege taalcontacten tussen het Nederlands en het Russisch: een Nederlands-Russisch woordenlijstje uit de zeventiende eeuw

Schaeken, J.; Vaan, M. de

Citation

Schaeken, J., & Vaan, M. de. (2023). Vroege taalcontacten tussen het Nederlands en het Russisch: een Nederlands-Russisch woordenlijstje uit de zeventiende eeuw. *Tijdschrift Voor Nederlandse Taal- En Letterkunde*, 139(4), 299-328. doi:10.5117/TNTL2023.4.001.SCHA

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3716039>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Vroege taalcontacten tussen het Nederlands en het Russisch

Een Nederlands-Russisch woordenlijstje uit de zeventiende eeuw

Jos Schaeken

Universiteit Leiden

j.schaeken@hum.leidenuniv.nl

Michiel de Vaan

Universität Basel

michiel.devaan@unibas.ch

Abstract

In this contribution we conduct linguistic and historical research on a Dutch-Russian glossary from the early seventeenth century discovered not so long ago and published in Russian in 2017. The concise word list is the oldest surviving testimony to date of language contact between Dutch and Russians. Based on the provenance of the manuscript in which the word list is located and on the semantic fields found in it, we argue that it should be associated with the northern Russian port city of Arkhangel on the White Sea. Here the Dutch traded with the Russians as early as the sixteenth century. The Dutch part of the glossary shows that a North Holland dialect north of the IJ and especially West Frisian qualify as the informant's area of origin. This assumption is consistent with historical research on the origins of Dutch traders at Arkhangel from the late sixteenth century onward.

Keywords: Dutch-Russian language contact; linguistic analysis; historical research; glossaries; semantic fields

1 Inleiding

Deze bijdrage gaat over een Nederlands-Russisch woordenlijstje uit de vroege zeventiende eeuw.¹ Het is daarmee het oudste bekende tweetalige lexicografische werk en getuigt van taalcontacten tussen het Nederlands en het Russisch die bijna een eeuw ouder zijn dan het intensieve taalcontact dat plaatsvond ten tijde van de regeerperiode van Peter de Grote (1682-1725). We doen hier verslag van nader onderzoek naar de inhoud van het lijstje, naar de historische context waarin het geplaatst kan worden en naar de geografische herkomst van de informant(en) voor de Nederlandse woorden in het woordenlijstje. In par. 3.2 presenteren we het woordenlijstje met gedetailleerd commentaar.

2 Het handschrift en het woordenlijstje

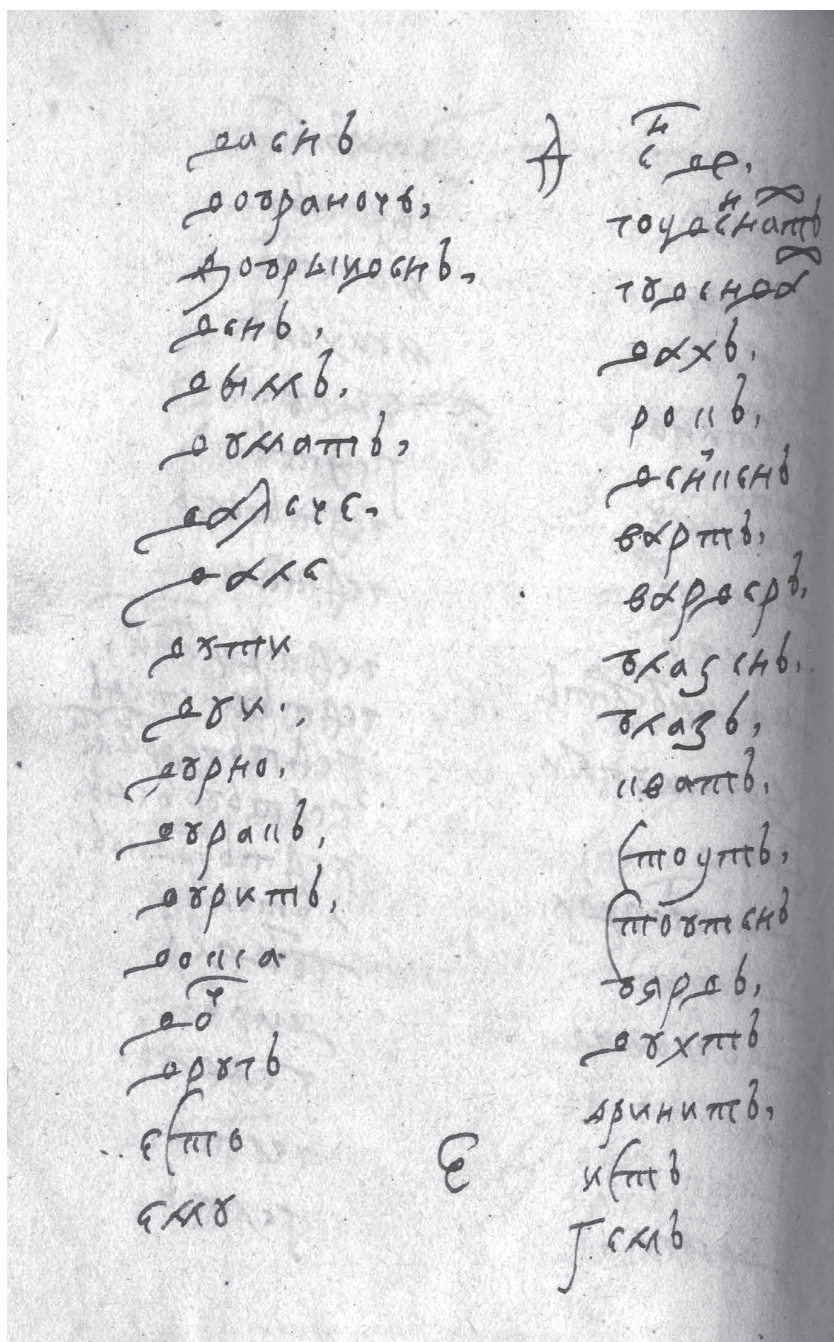
Het woordenlijstje bevindt zich in handschrift nr. 924/1034 uit de bibliotheek van het Solovetski-klooster, die nu onderdeel is van de Russische Nationale Bibliotheek (fonds 717) te Sint-Petersburg.² Hoewel het handschrift al langer bekend is,³ is het woordenlijstje dat zich daarin bevindt pas enkele jaren geleden, in 2017, uitgegeven door A.N. Levičkin. Zelf hebben we het niet ter plaatse in Sint-Petersburg kunnen onderzoeken, maar de uitgave bevat gelukkig uitstekende foto's van de tien pagina's waar we het tweetalige lijstje aantreffen, vanaf folio 150r tot en met 154v. Ter illustratie voegen we Afbeelding 1 bij, met een foto van de laatste pagina.

Het handschrift nr. 924/1034 is een grote encyclopedische verzameling teksten (584 folia), die in verband wordt gebracht met metropoliet Isidor van Veliki Novgorod, de belangrijkste historische stad van Noordwest-Rusland. Deze Isidor bekleedde op het einde van de zestiende en in het begin van de zeventiende eeuw, tot zijn dood in 1619, onder andere meerdere functies in het Solovetski-klooster, waaronder die van abt (Krušel'nickaja 2006: 379). Het klooster bevindt zich in het uiterste noordwesten van Rusland, op de Solovetski-eilanden in de Witte Zee, ten zuiden van het schiereiland Kola

1 Voor commentaar op onze interpretaties van het Nederlandse deel danken we onze collega's Cor van Bree, Guus Kroonen, Alexander Lubotsky en Arjen Versloot heel hartelijk. Lubotsky heeft ook suggesties gedaan voor het Russische deel. Verder zijn we Jan Willem Veluwenkamp erkentelijk voor zijn opmerkingen over de historische component van deze bijdrage.

2 Zie http://oldlexicons.ru/opis_rnb_sol en <https://nlr.ru/manuscripts/RA1746/resurs-Biblioteka-Solovetskogo-monastyirya>.

3 Zie bijvoorbeeld Krušel'nickaja 2006: 391-392, 397-398.

Afbeelding 1. De laatste pagina (fol. 154v) van het woordenlijstje, met de lemma's 159 (даень – ендѣ; zie hierover par. 4) tot en met 176 (ем8 – гемъ) (Levičkin 2017: 234).

en op ongeveer tweehonderd kilometer afstand van de oude havenstad die vroeger in het Nederlands Archangel heette (nu Archangel'sk in het Russisch).

Op basis van de watermerken van nr. 924/1034 dateert Levičkin het handschrift in de jaren dertig van de zeventiende eeuw. Ons woordenlijstje bevindt zich echter in ingevoegde katernen met een ander en ouder watermerk, uit het einde van de zestiende en het eerste decennium van de zeventiende eeuw. Aangezien het artikel van Levičkin geen afbeeldingen bevat van de watermerken, maar alleen korte omschrijvingen, kunnen we deze analyse niet verder verifiëren.⁴

Levičkin trekt de conclusie dat het lijstje uit 'het begin van de zeventiende eeuw' stamt en door 'een Rus waarschijnlijk in Pskov' moet zijn samengesteld (Levičkin 2017: 203). Het argument dat een Rus het woordenlijstje gemaakt moet hebben en niet een Nederlander is gebaseerd op het feit dat de Nederlandse woorden in het cyrillisch zijn geschreven;⁵ er zou voor een Nederlander geen reden zijn geweest om de Nederlandse woorden in het cyrillisch te translitereren. Het argument dat de Russische schrijver uit Pskov zou stammen, vinden we problematisch; het is gebaseerd op de duiding van één enkel Russisch lemma, waarvoor volgens ons een geheel andere verklaring meer voor de hand ligt. Hierover onder meer, in par. 4.

Het fragmentarische woordenlijstje heeft geen titel of opschrift en eindigt abrupt op het einde van fol. 154v. Het bestaat uit 176 lemma's in twee kolommen, links het Russische woord en rechts het Nederlandse equivalent. De lijst is alfabetisch geordend en bevat alleen maar woorden die beginnen met de tweede, derde, vierde, vijfde en zesde letter van het cyrillische alfabet: *B* (lemma's 1-50), *V* (51-99), *G* (100-137), *D* (138-174) en *E* (175-176). Met de alfabetische volgorde binnen de verschillende letters wordt losjes omgesprongen. Bijvoorbeeld, op de eerste pagina (folio 150r), bij de

4 Levičkin 2017: 198 omschrijft het oudere watermerk als 'hoorn des overvloeds op een schild onder een kroon, met daaronder de letters NCH' en verwijst daarbij naar nr. 1347 in Briquet 1923: 110-111 (vergelijkbare watermerken uit Bazel 1585, Genève 1605-1606, Héricourt 1609), in wiens boek we ook een afbeelding vinden. Hieraan kunnen we toevoegen dat de 'hoorn des overvloeds' in feite het wapen (de 'staf') van Bazel representeert en dat NCH staat voor de bekende papierproductiefamilie (Nicolas C.) Heusler uit die stad.

5 Dit is niet uniek maar wel vrij zeldzaam. Zo vinden we Nederlandse woorden in het cyrillisch in het zeventiende-eeuwse 'abecedarium' van V.I. Grigorovič (zie onder, par. 3.1), schreef Peter de Grote op het einde van die eeuw enkele korte Nederlandse zinnestukjes in het cyrillisch (zie Van der Meulen 1913: 131-133 en Schaeken en De Klerk te verschijnen), en bevat het uit het Nederlands vertaalde werk *Novoe galanskoe karabelnoe stroenie* ('Nieuwe Hollandse Scheepsbouw') uit 1709 een Nederlands-Russisch woordenboekje van scheepsbenodigdheden voor onder andere schippers, timmerlieden, dokters en koks, waarbij het Nederlandse deel ook in cyrillische letertekens is gedrukt (zie Van der Meulen 1909: 9-10).

eerste twaalf lemma's van de letter *B* is deze *bog-*, *ber-*, *bor-* (2x), *brju-*, *ber-*, *bum-*, *bar-*, *bab-*, *bas-*, *bor-* en *byv-*. De onderverdeling per letter vertoont hier en daar sporen van een thematische groepering, die karakteristiek is voor vocabularia die in de zestiende eeuw ten tijde van het humanisme in gebruik kwamen.⁶ Meestal beginnen deze thematische vocabularia (ook nomenclators genoemd) met religieuze terminologie. Een voorbeeld is de oudste bekende Latijn-Russisch-Nederlandse nomenclator uit 1700, die begint met het thema *Van God en de Geesten*, met als eerste woord *God*.⁷ Ook onze woordenlijst begint met het woord 'God', maar daarna volgen op dezelfde pagina woorden die vallen in de categorieën natuur ('berkenboom' 2), menselijke fysieke kenmerken ('kin', 'baard', 'buik', 'been' 3-6), (koop) waar ('papier' 7, 'fluweel' 8, 'basterd' 10), personen ('oude vrouw' 9) en dieren ('schaap' 11). In sommige gevallen zijn met elkaar samenhangende woorden om en om gegroepeerd, zoals 30-33 ('geslagen', 'schotel', 'slaan', 'plateel'), 40-43 ('lopen', 'rijk', 'loop', 'rijk man') en 115-118 ('ik wil net zo', 'koopman', 'ik wil net', 'koopvolks'). De hele lijst lijkt op een slordige en eclectische samenstelling op basis van een andere, wellicht langere woordenlijst. De kopiist heeft daarbij vertalingen overgeslagen, zoals in het geval van 62 ('drink uit') en 135 ('roeien'), of verwisseld ('wijn' 57, met een vertaling die waarschijnlijk bij een ander woord hoorde), lemma's herhaald ('geld' 157-158) of omgedraaid ('bloot' 122, met het Nederlands en het Russisch in de verkeerde kolommen), woorden verkeerd gespeld ('broeder' 19, met de beginletter *g*; 'heet' 110, met een finale *r*) of vergeten ('geeft ...!' 151). Levičkin merkt verder op dat de letters *B*, *V*, *G* en *D* niet alleen aan het begin staan van elk rijtje woorden, maar ook midden in de tekst: 'Een dergelijke verdeling wijst erop dat deze lijst een kopie is van een andere, waar deze letters als koppen bovenaan de pagina moeten hebben gestaan' (Levičkin 2017: 200).

Al met al bestaat de woordenlijst uit verschillende woordsoorten:

- Werkwoordvormen, waaronder infinitieven, imperatieven, tegenwoordige en verledentijdsvormen; met name imperatieven komen relatief vaak voor (meer dan twintig keer): 'loop', 'sla', 'werp', 'roep', 'neemt', 'drink', 'giet', 'lik', 'spreekt', 'roeit', 'geeft', 'blaas', enz.
- Zelfstandige naamwoorden, waaronder een substantieel deel dat met handelswaar en nijverheid in verband gebracht kan worden: papier,

6 Zie Hüllen 1999: 346-360.

7 Zie Schaeken & De Klerk te verschijnen. De nomenclator uit 1700, die is samengesteld door Il'ja Kopievskij (Elias Kopiewitz, ca. 1651-1714) en uitgegeven door Jan Thesingh in Amsterdam, is online beschikbaar op <https://viewer.rsl.ru/ru/rsl01008480930?page=1&rotate=0&theme=white>.

fluweel, basterdwijn, hout (boomstammen en brandhout), ton, tonnetje en kuiper, tin, slijpsteen, wijn, eekhoornbont (of katrol? zie lemma 69), was, kip(pe)/kiep (zie 72-76), pek, kleine gewichten, spijkers, runderhuid. Noemenswaardig is ook de vermelding van ‘gast’ als historische term voor ‘buitenlandse koopman’ (116 en 118).

- Bijvoeglijke naamwoorden, bijwoorden, voorzetsels en persoonlijke voor-naamwoorden die vaak in combinatie met werkwoorden en zelfstandige naamwoorden voorkomen en deels korte zinnestelsels voor interactie in de dagelijkse omgang voorstellen, bijvoorbeeld ‘uw kip(pe)/kiep’ (76), ‘lik mijn aars’ (92), ‘het is wel zo’ (112), ‘ik wil net zo’ (115), ‘waar ge geboren’ (124), ‘geeft me eten’ (149), ‘geeft hem drinken’ (150), ‘geef om Gods wil’ (152), ‘goed zo’ (154).

3 Tekstanalyse

In par. 3.2 presenteren we de tekst van het woordenlijstje. Bij de analyse van de individuele lemma's gaan we in eerste instantie uit van het commentaar dat Levičkin in zijn uitgave geeft (Levičkin 2017: 209-219). In veel gevallen behoeft dat naar onze mening geen aanvullingen of correcties. Is dat wel het geval, dan geven we deze aan in de bijbehorende voetnoten. Voor de Russische woorden is het van belang om ze ten opzichte van het commentaar van Levičkin systematischer en nauwkeuriger te onderzoeken aan de hand van het bekende lexicografische materiaal in andere relevante tweetalige woordenlijsten uit de zestiende en zeventiende eeuw (zie par. 3.1). Bij de duiding van de Nederlandse woorden geven we vaker nieuwe en naar onze mening meer plausibele interpretaties dan die door Levičkin voorgesteld. Mede daardoor kunnen we meer gefundeerde uitspraken doen over de herkomst van het Nederlandse deel (zie par. 5).

3.1 Bronnenmateriaal

Voor de analyse van de lemma's in par. 3.2 zijn vergelijkbare tweetalige woordenlijsten en gespreksboeken gebruikt alsmede relevante historische, etymologische en dialectwoordenboeken voor het Russisch en Nederlands. Deze werken worden hieronder opgesomd; wanneer er expliciet naar verwezen wordt in par. 3.2 bevatten ze afgekorte benamingen: JAMES, GRIGOROVICH, HEEMER, RIDLEY, FONNE, BRJUS; SORJA, SREZNEVSKIJ, SRJA; MNW, WNT.

Tweetalige woordenlijsten en gespreksboeken

Ten eerste zijn tweetalige woordenlijsten en gespreksboeken uit de zestiende en zeventiende eeuw gebruikt waarvan bekend is dat ze uit de regio Archangel stammen. Het gaat om lijsten waarbij het Nederlands en Engels, maar ook het Frans naast het Russisch staan:

- Eind zestiende eeuw (1586): Frans-Russisch. *Dictionaire Moscovite* (620 lemma's) van de Franse kapitein Jean Sauvage (edities Boyer 1905, Larin 2002: 21-174).
- JAMES – Begin zeventiende eeuw (1618-1619): Engels-Russisch. Lexicografische aantekeningen die bekend staan als *Slovar'-dnevnik* ('Dagboek-woordenboek'; 145 pagina's) van de Engelse wetenschapper en dichter Richard James (editie Larin 2002: 175-508).
- GRIGOROVICH – Midden zeventiende eeuw: Nederlands-Russisch en Engels-Russisch, waarbij het Nederlands deels en het Engels helemaal in het cyrillisch zijn geschreven. De korte woordenlijst (18 pagina's) bevindt zich in het *azbukovnik* 'abecedarium' dat ooit in het bezit was van de slavist V.I. Grigorovich (1815-1897). Volgens de editie (Alekseev 1968: 60-143; zie met name 63, 97-101) vindt het woordenlijstje zijn oorsprong aan de kust van de Witte Zee, waar Archangel ligt. Het Nederlands wordt in de woordenlijst aangeduid als 'Brabants' (*Barabanski*) en is volgens Alekseev (idem: 73-74) standaard voor de zeventiende eeuw, 'met enkele zuidelijke dialectkenmerken'.
- HEEMER – Eind zeventiende eeuw (1696): Nederlands-Russisch. *Wordt Boeh van nederduijts in russe sprach oversettet* (40 pagina's) van een zekere Johannes von Heemer; op de titelpagina lezen we 'Arhangel d 6 Meert Anno 1696. Johannes von Heemer' (editie Günther 2002).⁸

Ten tweede hebben we twee belangrijke bronnen uit de tijd van vóór Peter de Grote geraadpleegd:

- RIDLEY – Eind zestiende eeuw: Engels-Russisch. *A Dictionarie of the Vulgar Russe Tongue* (152+90 pagina's) dat wordt toegeschreven aan de Engelsman Mark Ridley, de lijfarts van tsaar Fjodor I van Rusland (editie Stone 1996; verder ook Considine 2022: 192-196). Ridley verbleef hoofdzakelijk in Moskou en de taal van zijn lexicografisch werk weerspiegelt dit dialectgebied. Desalniettemin bevat het woordenboek een klein aantal specifieke Noord-Russische woorden: 'These he may have

8 Hendriks 2014: 30, n. 13, merkt terecht op: 'Although the terms *niederdeutsch* and *Nederduits* historically have a broad variety of different meanings, Erika Günther's consistent reference to the language of this phrasebook as "niederdeutsch" is misleading'.

gathered en route to Moscow from the White Sea, from north Russians he met in Moscow, or from his own countrymen who had collected them in the north' (Stone 1996: 30).

- FONNE – Begin zeventiende eeuw (1607). Nederduits-Russisch. Gespreksboek (502 pagina's) uit Pskov dat aan de Lübeckse koopmanszoon Tönnies Fonne toebehoorde (editie Hendriks & Schaeken 2008; verder ook Hendriks 2014).

Ten derde wordt nog een omvangrijk Nederlands-Russisch lexicografisch werk uit de tijd van Peter de Grote gebruikt:

- BRJUS – Begin achttiende eeuw (1717): Nederlands-Russisch. *Kniga leksikon ili Sobranie rečej po alfavitu s rossijskogo na gollandskij jazyk* ('Boek-lexicon of Verzameling woorden op alfabet van de Russische naar de Nederlandse taal'; 270 pagina's) van de hand van Jakov Brjus, die van Schotse afkomst was (James Bruce), en gebaseerd op de tweede druk van William Séwels *Nederduytsche Spraakkonst* uit 1712 (volledige editie door A.N. Levičkin op http://www.oldlexicons.ru/lexicon_bruce; verder ook Van den Baar 1973, Biržakova 2010).

Russische woordenboeken

Voor het Russische deel zijn de volgende historische en etymologische woordenboeken geraadpleegd: SORJA – Mžel'skaja 2004–;⁹ SREZNEVSKIJ – Sreznevskij 1893;¹⁰ SRJA – Krivko 1975–;¹¹ Fasmer 1986-1987.¹²

Verder de volgende dialectwoordenboeken: Filin et al. 1965–;¹³ Gecova et al. 1980–.¹⁴

Nederlandse woordenboeken en onderzoekscorpora

Ten eerste hebben we de belangrijkste historische woordenboeken van het Nederlands en het Fries geraadpleegd:¹⁵ Pijnenburg et al. 2001; MNW – Verwijs, Verdam et al. 1885-1952; WNT – De Vries, te Winkel et al. 1882-2001.

9 <http://msk-slovari6-17v.slovo-spb.ru/>.

10 <https://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=sreznevskij>.

11 <https://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=xi-xvii>.

12 <https://etymolog.ruslang.ru/index.php?act=contents&book=vasmer>.

13 <https://nenadict.iling.spb.ru/dictionaries/345>.

14 <https://www.philol.msu.ru/~dialectology/dictionary/>.

15 <https://gtb.ivdnt.org/search/#>.

Ten tweede de verschillende dialectwoordenboeken uit Nederland in Vlaanderen, grotendeels te raadplegen via enkele collectieve websites: *Elektronische Woordenbank van de Nederlandse Dialecten*,¹⁶ *Woordenboek van de Nederlandse Dialecten* (Vlaanderen en Zeeland);¹⁷ *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*,¹⁸ *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*,¹⁹ *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*,²⁰ *Westfries Woordenboek* (Pannekeet 1984), *Zaans Woordenboek* (Boekenooien & Woudt 2004).

Ten derde onderzoekscorpora ten bate van de Nederlandse dialectologie, en dan met name: *Meertens Kaartenbank*: Database van gepubliceerde en ongepubliceerde dialectkaarten en etnologische kaarten van de Lage Landen;²¹ *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*, *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*.²²

3.2 Tekst

In de tabel hieronder zijn de kolommen genaamd ‘Russisch’ en Nederlands’ een weergave van de tekst van het woordenlijstje (vergelijk Afbeelding 1). In principe volgen we daarbij de editie van Levičkin. De kolommen ‘Transcriptie’ en ‘Vertaling’ zijn door ons toegevoegd.

De transcriptie volgt de zogeheten ‘wetenschappelijke’ variant van het internationale transliteratiesysteem.²³ Voor het hieronder gebruikte alfabet van de tijd voor Peter de Grote geldt verder:

- *u* (Nederlands *oe*) wordt in het cyrillisch weergegeven door *y* of *8*
- *o* door *o* of *w*
- *ja* door *я* of (in lemma 128) *▲*
- *f* door *ф* of *ө*
- *z* door *с* of *з*

Tot slot wordt cyrillisch *x* weergegeven door *ch* en wordt het zogeheten harde teken *ъ* op het einde van een woord (zowel Russisch als Nederlands) weggelaten in de transcriptie omdat het geen klankwaarde heeft.

16 <https://ewnd.ivdnt.org/>.

17 <https://www.woordenbank.be/>.

18 <https://www.e-wvd.be/>.

19 <https://www.e-wbd.nl/>.

20 <https://www.e-wld.nl/>.

21 <https://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank/>.

22 <https://www.meertens.knaw.nl/mand/database/>.

23 https://en.wikipedia.org/wiki/ISO_9.

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
1	Боѣ	Bog	God	гоѣ	got	God
2	береса,	bereza	berkenboom	.берканъ бо ^m	berkan bom	berkenboom
3	борода голая,	boroda golaja	lett. kale baard	.ки ⁿ ѣтъ,	kinnt	kin
4	борода с воло ^c ѣмъ,	boroda s volosem	lett. baard met haar	.бартъ,	bart	baard
5	брюхо,	brjucho	buik	.боикъ,	boik	buik
6	берцо,	bertso	scheenbeen ²⁴	.бене	bene	been
7	бѣмага,	bumaga	papier	.паперъ,	paper	papier
8	бархатъ,	barchat	fluweel	.фровель,	frovel ²⁵	fluweel
9	баба,	baba	getrouwde/ oude vrouw	ауѣ ѳрѣ,	aut fru	oude vrouw
10	бастръ,	bastr	basterd	.бастертъ,	bastert	basterd ²⁶
11	боранъ,	boran ²⁷	ram	схапъ,	schap	schaap
12	бываль,	byval	was, geweest	гевестъ	gevest	geweest (vgl. 18)
13	боле,	bole	meer	меръ,	mer	meer
14	бѣлка,	bělka	eekhoorn	е ⁿ ѣоре ⁿ ѣкенъ	enkorenken ²⁸	eekhoortje
15	болше,	bolše	meer, groter	гротеръ,	groter	groter
16	бревна,	brevna (pl.)	boomstam- men	гаутъ,	gaut	hout (vgl. 141)
17	борже,	borže	haastig(er) ²⁹	гастъ,	gast	haast
18	было,	bylo	was, geweest	гевестъ,	gevest	geweest (vgl. 12)
19	братъ	brat	broer	гроудеръ,	grouder ³⁰	broeder
20	баня,	banja	bad(huis)	ба ⁿ стовъ,	batstov	badstooft
21	бочка,	bočka	ton	тонъ	ton	ton
22	батка,	batka	vader(tje)	ведеръ,	veder	vedder ³¹

24 BRJUS: schenkel, scheen.

25 Zie onder, par. 5 (12).

26 Hetzij basterdsuiker (Ru. *bastr*), hetzij – waarschijnlijker – basterdwijn (zo SORJA; FONNE in de rubriek ‘Van allerlei gedrenke’; GRIGOROVIC, met de vertaling ‘baster’, eveneens in de lijst met verschillende dranken). Alekseev 1968: 137 geeft als commentaar bij *bastr* in GRIGOROVIC: ‘Canarische of Cypriotische wijn, die werd verscheept op Britse en Nederlandse schepen naar Archangel’.

27 Ru. *boran* is verouderd (nu *baran*).

28 Zie onder, par. 5 (13).

29 FONNE: adv. *borzo* (*horza*, *borze*) ‘balde, drade, hastich/hastig’; *borže* (en niet *borze*) kan hier als comparatiefvorm uitgelegd worden (zo reeds geattesteerd in de twaalfde eeuw; zie Janin et al. 2004: 88).

30 De foutieve beginletter *g-* in plaats van *b-* is waarschijnlijk te wijten aan de vier voorafgaande woorden, die alle met *g-* beginnen.

31 Eerder *vedder* dan *vader*; een vorm met *ee* komt in Nl. dialecten in ‘vader’ maar zeer sporadisch voor. Het Ru. woord betekent volgens SORJA behalve ‘vader’ ook ‘beschermheer’, ‘priester’ en ‘vader(tje)’ (familiaire aanspreekvorm voor mannen). FONNE gebruikt *vedder* voor het Ru. woord voor ‘oom’; vgl. *vedder* in Mnl. en Nl. in de betekenis van ‘oom’ en ook ‘neef’ en ‘familielid’ (MNW,

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
23	бочюрка	bočjurka	tonnetje	тоныкенъ,	tonyken	tonnetje
24	батоꝑъ,	batog	stok	стоꝑъ,	stog ³²	stok
25	бобрь,	bobr	bever	беверь,	bever	bever
26	бѣло,	bělo	wit	вить,	vit	wit
27	бѣлавка,	bulavka	speld	спиль,	spil	speld
28	булавки,	bulavki (pl.)	spelden	спеꝑденъ,	spelden	spelden
29	богия помоꝑъ,	bogija pomoc ³³	Gods hulp	гоꝑ вердеꝑ ю	god verder ju	God vorder u ³⁴
30	билъ	bil	geslagen, sloeg	гесланъ	geslan	geslagen
31	блюдо,	bljudo	schotel	схюꝑѣль,	schjustel ³⁵	schotel
32	бити,	biti	slaan	слaгeнъ,	slagen	slaan
33	блюдо влоꝑяꝑное;	bljudo olovjannoe	tinnen schotel	потель,	potel ³⁶	plateel ³⁷
34	бѣди сдравъ,	budi zdrav	wees gezond	гвт сяꝑеꝑю,	got sjagen ju	God zegen u
35	бюю челомъ,	b'ju čelom	ik verzoek	икъ беръ ю,	ik ber ³⁸ ju	ik bid u
36	бѣдетъ,	budet	zal zijn	ворденъ,	vorden	worden
37	бочечникъ	bočečnik	kuiper	кюперъ,	kjuper	kuiper
38	брѣсъ,	brus	slijpsteen ³⁹	слипстенъ,	slipsten	slijpsteen
39	богатырь,	bogatyr	moedige, sterke vent	стяꝑке маꝑъ,	stjarke ⁴⁰ man	sterke man
40	бежать,	bežat'	hard lopen	лопень,	lopen	lopen

WNT). De bredere betekenissen van beide woorden ('vadertje' en 'oompje') liggen semantisch niet ver van elkaar af. Zie verder ook onder, par. 5 (4).

32 De opmerkelijke slotconsonant *-g* is waarschijnlijk beïnvloed door dezelfde slotconsonant van het Ru. woord.

33 De twee Ru. woorden zijn morfosyntactisch ongrammaticaal en moeten een verhaspeling zijn van zoiets als *bog na pomoč'* 'moge God helpen' (FONNE: *bog tebe napomus* 'des helpe dy godtt'; zie verder SORJA, onder *bog*).

34 *Verder* zou hier kunnen staan voor 'vorder' in de zin van 'bescherm, bevoordeel' (suggetie van A. Lubotsky), als in *God vordere U*, dat in de zestiende en zeventiende eeuw (en in het Vlaams nog langer) in gebruik was, bijvoorbeeld *God vordere u mijn vrient* 'God bescherm u, mijn vriend' in *Dictionaire en Francois et Flameng ou bas Allemant* van G. Luython, 1555 (zie WNT *vorderen*¹, II.6).

35 Zie onder, par. 5 (9).

36 Zie onder, par. 5 (14).

37 Niet *pot* zoals bij Levičkin 2017: 211.

38 Met het oog op lemma 50 beneden moet hier waarschijnlijk Nl. *bed* in plaats van *ber* gelezen worden.

39 Zo SRJA, SORJA, waaronder ook FONNE ('wettstehn') en JAMES ('a whetstone').

40 Levičkin 2017: 204 leest *stjarks* en zet een vraagteken achter de slotconsonant *-s*. Omdat het onderscheid tussen cyrillisch *s* en *e* vaak moeilijk waarneembaar is, kiezen we hier voor het meer plausible *stjarke*.

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
41	богатъ,	bogat	rijk	рижъ,	riž ⁴¹	rijk
42	бежи,	beži (imperat.)	loop hard	лопъ,	lop	loop!
43	богато ⁿ члкъ,	bogatoi č(e)- l(ově)k	rijke man	рикъ манъ	rik man	rijk man
44	беи,	bei (imperat.)	sla	слегъ,	sleg ⁴²	sla!
45	богата же ⁿ щина	bogata ženščina	rijke vrouw	рикъ фора,	rik fora	rijke vrouw
46	бересто,	beresto	berkenschors	беркенъ,	berken	berken
47	болень	bolen	ziek	кранкъ	krank	krank
48	бросить,	brosit'	werpen	варъпячи,	varpjači ⁴³	werp...?
49	броси	brosi (imperat.)	werp	варпъ,	varp	werp!
50	бити чело ^m ,	biti čelom	verzoeken	биденъ,	biden	bidden
51	вода,	voda	water	вотеръ,	voter ⁴⁴	water
52	волосы,	volosy (pl.)	haren	гарень,	garen	haren
53	во ³ гри,	vozgri (pl.) ⁴⁵	snot	беснотель,	besnotel ⁴⁶	snottebel?
54	вонъ поди,	von podi (imperat.)	ga weg	де ^p ви ^t га ^m ,	der oit gan	er uit gaan
55	вопити,	vopiti	roepen	рѣпень,	rupen	roepen
56	вопи,	vopi (imperat.)	roep	рѣпъ,	rup	roep!
57	вино	vino	wijn	даръ,	dar	? ⁴⁷
58	во ³ ми,	vozwi (imperat.)	neem	немтъ,	nemt	neemt!
59	вась,	vas (gen./ acc.pl)	jullie, u	ваи,	vai	? ⁴⁸

41 De vorm met *ž* op het wordeinde is moeilijk uit te leggen (vgl. de lemma's 43 en 45); elders in de NL. woordenlijst komt *ž* alleen nog voor in de lemma's 80 en 81, waar de cyrillische letter voor *s* wordt gebruikt.

42 Zie onder, par. 5 (4).

43 Het wordeinde *-jači* is vooralsnog onverklaarbaar; op basis van de Ru. vorm verwachten we een NL. infinitiefvorm.

44 Zie onder, par. 5 (7).

45 FONNE: *vosgri* 'snappe'; RIDLEY: *vozgri* 'snatt, snatte'.

46 Verhaspeling van *snottebel*; *besnotten*, *besnotteren*, *besnotterd*?

47 NL. *dar* zou 'daar' kunnen betekenen, maar past niet bij Ru. *vino* 'wijn' (vroeger ook 'wodka', 'brandewijn'; zie SORJA, waaronder HEEMER). Wellicht heeft de kopiist zich bij het overschrijven vergist en een naburig NL. woord uit de lijst bij het Ru. lemma gezet (vgl. de situatie zoals beschreven in n. 51). Als dat woord 'daar' zou zijn geweest, dan zouden daar Ru. *von* of *vot*, beide ook beginnend met een *v*-, voor in aanmerking kunnen komen.

48 NL. *vai* in relatie tot het Ru. pronomen is niet duidelijk. Levičkin 2017: 213 interpreteert *vai* als *vau*, maar geeft niet aan wat dat zou moeten betekenen.

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
60	вамъ двѣ,	vam (dat.pl.) d(ě)v(i)ca	u maagd ⁴⁹	юѣ mare ⁴ (?)	jut maged	't (?) ⁵⁰ maagd
61	выни,	vyni (imperat.)	neem uit	немтъ wiѣ	nemt oit	neemt uit!
62	выпей,	vypei (imperat.)	drink uit	— ⁵¹	—	—
63	вылей '	vylei (imperat.)	giet uit	гитъ wiѣ,	git oit	giet uit!
64	влеи '	vlei (imperat.)	giet in	гиѣ инъ,	git in	giet in!
65	волосъ	volos ⁵²	haar	га ³ ,	gar	haar
66	— ⁵³	—	—	кордень	korden	koorden/ kaarden? ⁵⁴
67	волкъ,	volk	wolf	волооѣ,	volof	wolf
68	выдра,	vydra	otter	wiѣрь	oter	otter
69	вѣкша,	věkša	eekhoorn (bont) / kleingeld / katrol	гау ³ оѣнъ,	gaurfjan	? ⁵⁵
70	воскъ,	vosk	was	васхъ	vasch	was

49 De twee Ru. woorden vormen geen grammaticale woordgroep, maar zouden wel onderdeel kunnen zijn van een niet afgemaakt zin (Levičkin 2017: 200).

50 Levičkin 2017: 205 geeft de vertaling 'ut maagd', zonder uitleg van 'ut'. Misschien geeft het 'het' weer, hoewel *maagd* doorgaans vrouwelijk is.

51 De twee kolommen lopen vanaf lemma 62 tot het einde van de pagina (lemma 66) niet parallel: de kopiist heeft de NL. vertaling van lemma 62 overgeslagen en in plaats daarvan de vertaling van 63 opgeschreven. Daarna corresponderen in het origineel (zie de foto bij Levičkin 2017: 228) Ru. 64 met NL. 63, Ru. 65 met NL. 64, en heeft NL. 66 (*korden*) geen Ru. tegenhanger.

52 Vgl. lemma 52.

53 Zie n. 51.

54 NL. *korden* kan niet alleen geïnterpreteerd worden als de meervoudsvorm *koorden*, maar ook als het werkwoord *kaarden* 'ontwarren (van de vezels van de te spinnen stof)', met een *o* als in *voter* 'water' (lemma 51); zie onder, par. 5 (7). Het werkwoord sluit semantisch aan bij het vorige lemma 'haar' en de mogelijke Ru. tegenhanger *vorsit* zou gezien de beginletter *v-* in de woordenlijst passen.

55 Het NL. woord is moeilijk te duiden, waarbij het niet helpt dat de betekenissen van het Ru. woord uiteenlopen (zie SRJA, SORJA). RIDLEY geeft twee betekenissen, 'a pulley, a squirrel!'; JAMES slechts 'a tackle'. Bij FONNE betekent het lemma *věkša* 'rulle' (d.w.z. 'rol'), bij BRJUS 'paley, pley', d.w.z. 'katrol'; in de betekenis 'katrol' is *věkša* ten tijde van Peter de Grote vervangen door het NL. leenwoord *blok* (Van der Meulen 1909: 34-35). Levičkin 2017: 213 verwijst verder nog naar BRJUS, die onder het lemma *zarubka* ook '*blok* of scheeps-*věkša*' vermeldt en de vertaling 'talie' geeft. Als we echter uitgaan van de betekenis 'eekhoornbont, eekhoornvel', dan zou NL. *gaurfjan* een verhaspeling kunnen zijn van *grauwen*, *grauwerk* 'grijs bont, *petit gris*' (Van der Meulen 1920: 282), waarbij in ieder geval de hooggeplaatste letter *r* direct na de beginletter moet worden gelezen. De *f* zou voor NL. *ch* kunnen staan en de gesproken vorm zou dan **grauwerchien* geweest kunnen zijn. Het woord *grawerk(e)* komt onder andere voor bij FONNE, met zelfs een

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
71	возмѣ,	vozmѣ	ik zal nemen	икъ ѡмѣ,	ik zal njumen	ik zal nemen
72	верше ^к ъ чернои	veršek ⁵⁶ černoi	zwarte veršek	сва ^р кепъ,	zvar kep	zwarte kip(pe)/kiep ⁵⁷
73	верше ^к ъ черчатой,	veršek čerčatoi ⁵⁸	rode veršek	ро кепъ,	ro kep	rode kip(pe)/ kiep
74	вершекъ силе ^н ъ,	veršek silen ⁵⁹	blauwe veršek	блау кепъ,	blau kep	blauwe kip(pe)/kiep
75	вершекъ бѣлои,	veršek běloi	witte veršek	вить кепъ,	vit kep	witte kip(pe)/ kiep
76	вашъ вершекъ.	vaš veršek	uw veršek	ю кедъ,	ju ked ⁶⁰	uw kip(pe)/ kiep
77	выблядокъ,	vybljadok	bastaard, hoerenkind	гѣре ^н ъ кинтъ,	guren kint	hoerenkind
78	вылижи,	vyliži (imperat.)	lik uit	ликъ ви ^т ,	lik oit	lik uit!
79	все,	vse (pl.)	alle(n)	о ^п тималъ,	oltemal ⁶¹	altemaal
80	вошь,	voš	luis	люжь,	ljuž	luis
81	вшы,	vši (pl.)	luizen	люжень,	ljužen	luizen
82	варъ смоляной,	var' smoljanoi	teerhoudend brouwsel	не ^н ъ пекъ	nen pek	een ⁶² pek
83	всякаго,	vsjakago (gen.sg.)	van alles, allerlei	ва ^н ъ алшь	van alš	van alles
84	вчераcъ,	včeras'	gisteren	гестерень,	gisteren	gisteren
85	вечеръ,	večer	avond	авонть,	avont	avond
86	вострить,	vostrit	slijpen	сли ^н ѣ,	slinpe ⁶³	slijpen
87	воскрѣсье ^н е,	voskr(e) sen'e	zondag	со ^н ѣдахъ,	zondach	zondag
88	вари ^т ,	varit	koken	кокенъ,	koken	koken

apart hoofdstuk dat *Van grawerkes handelinge* 'Handel in eekhoornbont' heet. Zie verder MNW *grau* en *grauwerc* 'pelswerk, bontwerk, vooral van het vel van den russischen eekhoorn'.

56 SORJA: *veršok* of *veršek* met als deelbetekenis 'bovenkant van een hoed gemaakt van ander materiaal' (bij JAMES komt het woord voor met een geheel andere betekenis, namelijk als lengtemaat).

57 Gezien de betekenis van Ru. *veršek* is Levičkins interpretatie (2017: 213) van Nl. *kep* als *keep* in de zin van 'inkeping' onwaarschijnlijk. Het moet gaan om *veršek* in de betekenis van 'bovenkant van een hoed dat gemaakt is uit ander materiaal' (SORJA) en het Nl. woord *kip(pe)*, *kiep* 'vrouwenhoed', 'hullehoedje'; zie verder onder, par. 5 (15).

58 Een oud woord voor 'rood'; zie SREZNEVSKIJ, lemma *čърčatъj*, *čerčatъj*.

59 Het Ru. woord voor 'blauw' is fout geschreven; in plaats van een vorm die begint met *sil-*, is *sin-* te verwachten (*silen* is de korte vorm van *sil'nyj* 'sterk'; *sinij* betekent '(donker)blauw').

60 Met het oog op de vorige vier lemma's is Nl. *ked* in plaats van *kep* duidelijk een schrijffout.

61 Zie onder, par. 5 (8).

62 Nl. *nen* stelt misschien een onbepaald lidwoord voor, wat echter voor een collectivum als 'pek' niet voor de hand ligt.

63 De hooggeplaatste *n* in het midden van het woord moet eigenlijk op het einde staan: *slipen* (Levičkin 2017: 214).

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
89	воняеть,	vonjaet' (3.sg.pres.)	stinkt	стинкинъ,	stinkin	stinken
90	воръ,	vor	dief	б8 ⁹	buf	boef
91	воришко,	vorisko	diefje	б8 ⁹ кенъ,	bufken	boefje
92	вылижи в судне,	vyliži (imperat.) v sudne ⁶⁴	lik in aars	ликъ меи ⁶⁵ ня ⁶ шь	lik mein ⁶⁵ njarš	lik mijn aars!
93	воистинн8,	voistinnu	waarlijk	секеръ	seker	zeker
94	вѣникъ,	věnik	bezem	бесемъ	bezem	bezem
95	вески,	veski (pl.)	kleine gewichten ⁶⁶	вехтъ,	vecht	gewicht
96	вести,	vesti ⁶⁷	wegen	вегенъ,	vegen	wegen
97	всеѣ,	vseě (gen. sg.f.)	alle	алгаръ,	algar	allegaar ⁶⁸
98	вида ⁷ ,	vidal	zag, gezien	гесахтъ,	gezacht	gezag 't
99	вѣсть,	věst'	tijding, bericht	теинъ.	tein	tijding
100	господъ,	gospod'	heer	гѣръ	ger	heer
101	громъ	grom	donder	до ⁷ дѣрь,	donder	donder
102	голова,	golova	hoofd	гоѣтъ,	goft	hoofd
103	горло,	gorlo	keel	кяль,	kjal	keel
104	гѣбы,	guby (pl.)	lippen	люпень,	ljupen	lippen
105	голосъ,	golos	stem	и ⁷ стамъ,	istjam	een/je (?) ⁶⁹ stem
106	г8сно,	guzno ⁷⁰	kont, reet	ня ⁶ шь,	njarš	aars
107	говно,	govno	stront	стронтъ,	stront	stront
108	горохъ,	goroch (coll.)	erwten	уртенъ,	urten ⁷¹	erwten
109	горшекъ,	goršek	pot	по ⁷	pot	pot
110	горяче,	gorjače (adv.)	heet	гѣръ,	ger	heet ⁷²
111	гр8ди,	grudi (pl.)	borsten	быртель,	byrtel	borsten ⁷³

64 Ru. *sudne* is een verbogen vorm van *sudno* 'schip; ondersteek' en lijkt op wat hier wordt bedoeld, namelijk *zadnij* 'achter-' (zo ook FONNE) of *zadnica* 'achterwerk' (zie ook BRJUS, waar het wordt vertaald als 'aers'). Vgl. onder, lemma 106.

65 Minder waarschijnlijk is *lik mij in* (zo Levičkin 2017: 206).

66 Zie SRJA, onder *věski*.

67 Bedoeld wordt *vesit'*, zoals Levičkin 2017: 215 opmerkt.

68 Minder waarschijnlijk is *al haar* (zo Levičkin 2015: 206).

69 De beginletter *i-* van NL. *istjam* zou een onbepaald lidwoord of een possessief kunnen voorstellen (vgl. lemma 82).

70 Zo al bij RIDLEY 'an arse' en FONNE, met de vertalingen 'ars, arss, narss; sterdt'.

71 Zie onder, par. 5 (3).

72 Vgl. het op dezelfde manier geschreven lemma 100. Hier moeten we te maken hebben met een schrijffout (finale *-r* in plaats van *-t*).

73 In NL. *byrtel* missen we een *s* tussen de *r* en de *t* en eindigt het woord niet op *-n*, maar op *-l*.

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
112	гора ³ но та ^{к,~}	gorazno tak	lett. zeer zo	тив ^с е ^л so	tivselzo	het is wel zo ⁷⁴
113	г ^с дѣ црѣ	g(o)s(po)d' c(a)r'	heer tsaar	ге ^р кеися ^р ,	ger keizjar	heer keizer
114	гол ⁸ бо,	golubo ⁷⁵	duif	дювѣ,	djuv	duif
115	годе та ^{к,~}	gode tak	lett. wenselijk zo	ик ви ^л не ^т so	ik vil net zo	ik wil net zo
116	гостѣ,	gost'	gast ⁷⁶	копѣманѣ,	kopman	koopman
117	годе,	gode	wenselijk	ик ви ^л не ^т ,	ik vil net	ik wil net
118	гости,	gosti (pl.)	gasten	копѣволоксѣ	kopvoloks	koopvolks
119	горо ^д ,	gorod	stad	статѣ,	stat	stad
120	гво ^з дие желѣзное	gvozdi (pl.) želěznoe	ijzeren spijkers	спи ^р кѣнь	spirken ⁷⁷	spijkers
121	горница	gornica ⁷⁸	(boven) kamer, schoon deel van een (boeren) huis, opkamer	говста ^{д,~}	gofstad	hofstad ⁷⁹
122	Nl. блу ^д	Nl. blud ⁸⁰	Nl. bloot	Ru. голово,	Ru. golovo ⁸¹	Ru. bloot
123	гдѣ	gdě	waar	варѣ,	var	waar
124	гдѣ ты родился	gdě ty rodilsja	waar ben je geboren	вар ге геборе ^{д,~}	var ge geboren	waar ge geboren
125	грѣхѣ,	grěch	zonde	сонѣтъ,	zont	zonde
126	г ^л я ^л вамѣ	guljat vam (dat.pl.)	lett. wandelen aan jullie/u	ва ^д делянѣ	vandelen	wandelen
127	г ^л яли,	guljali	wandelden / gewandeld	ва ^д дел[.]нѣ,	vandel[.]n	wandel[de]n ⁸²

74 Vgl. FONNE met 'tho dezen woll' als een van de vertalingen van Ru. *gorazno*. Hier moeten we er bij Nl. *tivselzo* vanuit gaan dat de hooggeplaatste *s* niet achter, maar voor de letter *v* thuishoort.

75 Met het oog op de Nl. vertaling moet Ru. *golubo* gelezen worden als *golub'* (Levičkin 2017: 215).

76 Als historische term ook in de betekenis 'buitenlandse koopman' (zie SRJA, SORJA).

77 Wellicht hoort de hooggeplaatste letter *r* achter de letter *k* thuis: *spikren*.

78 De letter *n* in Ru. *gornica* is niet helemaal duidelijk; het zou ook een *k* of een *l* kunnen zijn (Levičkin 2017: 216), maar dat levert niet een woord op dat aan Nl. *gofstad* gerelateerd kan worden. Bij FONNE vinden we als vertaling van *gornica* 'dornsse/dorntze, dorntze bauen', d.w.z. 'verwarmde (boven)kamer'. HEEMER geeft *stoof; polaet*.

79 Zie WNT: *hofstad*, *hofstede* 'boerenplaats, (pacht)hoeve; buitenplaats, landhuis'.

80 Levičkin 2017: 216 wijst al op de mogelijkheid dat in dit lemma de Ru. en Nl. woorden zijn omgedraaid. Met het oog op de beginletters is dit zeer aannemelijk. Gezien de Ru. tegenhanger moet eerder aan Nl. *bloot* dan aan *bloed* worden gedacht.

81 De uitgang *-ovo* is onduidelijk; het moderne Ru. woord voor 'bloot' is *golyj*.

82 Volgens Levičkin 2017: 216 is slechts één letter onleesbaar, maar dat is op de foto onduidelijk; gezien de verleden tijd van het Ru. woord, ligt een reconstructie met twee onleesbare letters

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
128	го ^а ,	god	jaar	арь,	jar	jaar
129	горить,	gorit (3.sg. pres.)	brandt	брантъ,	brant	brandt
130	горѣти,	gorěti	branden	бранденъ	branden	branden
131	говорить,	govorit (3.sg.pres.)	spreekt	сприкень,	spriken	spreken
132	говори,	govori (imperat.)	spreek	спри ^к тъ,	sprikt	spreek!
133	говорилъ,	govoril	sprak / gesproken	гесприкень,	gesproken ⁸³	gesproken? spreken?
134	говажья кожа,	govaž'ja koža	runderhuid	w ^с вель,	osvel	ossevel
135	— ⁸⁴	—	—	рвень,	ruen	roeien
136	гребѣ,	grebi (imperat.)	roei	рвѣтъ,	ruit	roeit!
137	глава,	glava	hoofdstuk	кѣпите ^л ,	kupitel	kapitel
138	Дождь,	dožd'	regen	рягинъ	rjagin	regen
139	дѣбѣ,	dub	eik	аикенъ бомъ	aiken bom	eikenboom
140	древо	drevo	boom	бомъ,	bom	boom
141	дрова,	drova	brandhout	гоуть,	gout	hout (vgl. 16)
142	дѣвица	děvica	maagd	магетъ,	maget	maagd
143	дѣвочка,	děvočka	meisje	меихень,	meichen	meisje
144	дѣтина,	dětina	kerel	юнѣ,	jungu	jongen
145	даи	dai (imperat.)	geef	геѣтъ,	geft	geeft!
146	даи емѣ	dai (imperat.) emu	geef hem	геѣтъ геѣ	geft gem	geeft hem!
147	даи мнѣ,	dai (imperat.) mně	geef me/mij	геѣтъ ми	geft mi	geeft me/mij!
148	даи пи ^т	dai (imperat.) pit	geef drinken	геѣтъ дри ^к и ^н ,	geft drinkin	geeft drinken!
149	даи мнѣ ѣсть,	dai (imperat.) mně ěst'	geef me/mij eten	геѣтъ ми етенъ	geft mi eten	geeft me/mij eten!
150	даи емѣ пити	dai (imperat.) emu piti	geef hem drinken	геѣтъ ге ^м дри ^к е ^н	geft gem drinken	geeft hem drinken!

meer voor de hand.

83 Een verleden tijd of deelwoord van 'spreken' met *e*-vocalisme ligt niet voor de hand. Het woord zou de infinitief 'gespreken' (zie MNW, WNT) weer kunnen geven, tenzij de *i* in *gesproken* per vergissing is geschreven naar analogie van *spriken* en *sprikt* in de vorige twee lemma's.

84 De twee kolommen lopen gaandeweg de pagina tot het einde (van lemma 120 tot 139) steeds minder parallel, waarbij de kopiist de Ru. vertaling van lemma 135 heeft overgeslagen (die had *gresti* moeten zijn). Vgl. n. 51.

	Russisch	Transcriptie	Vertaling	Nederlands	Transcriptie	Vertaling
151	даи	dai (imperat.)	geef	геѡтъ брюенъ,	geft brjuen	geeft ...! ⁸⁵
152	даи бгѣ ради	dai (imperat.) b(o)ga radi	geef om Gods wil	геѡтъ го ^d виль,	geft god vil	geeft God wil!
153	дом'ра	domra	domra ⁸⁶	лютенъ,	ljuten	luit
154	добро ино,	dobro ino	goed zo	г8' вель,	gut vel	goed wel
155	дорого,	dorogo	duur	диръ,	dir ⁸⁷	duur
156	дати,	dati	geven	гевенъ,	geven	geven
157	денги,	dengi	geld	гелтъ,	gelt	geld
158	— ⁸⁸	—	—	гелтъ,	gelt	geld
159	даенъ	daen	Ru. en + Nl. en ⁸⁹	е ^u де,	ende	ende
160	добра ночь,	dobra noč'	goedenacht	гоуде ⁿ на ^x тъ	gouden nacht	goedenacht
161	добрыи день,	dobryi den	goedendag	г8ден да ^x	guden dach	goedendag
162	день,	den'	dag	дахъ,	dach	dag
163	дымъ,	dym	rook	рокъ,	rok	rook
164	д8мать,	dumat'	denken	ден'кенъ	denken	denken
165	далече,	daleče	ver	вартъ,	vart	ver
166	дале,	dale	verder	вардеръ,	varder	verder
167	д8ти	duti	blazen	бласенъ,	blazen	blazen
168	д8и,	dui (imperat.)	blaas	блазь,	blaz	blaas!
169	д8рно,	durno	kwaad	кватъ,	kvat	kwaad
170	д8ракъ,	durak	domkop, dwaas	стоутъ,	stout	stout
171	д8рить,	durit	dom doen	сто8тенъ	stouten	stouten
172	доска	doska	bord	бярдь,	bjard	bord
173	до ^ч	doč	dochter	д8хтъ	ducht	dochter
174	др8гъ	drug	vriend	вринить,	vrinit	vriend
175	есть	est' (3.sg. pres.)	is	истъ	ist	is 't
176	ем8	emu	hem	гемъ	gem	hem

85 Het ziet er naar uit dat de kopiist het object in de Ru. tekst is vergeten op te schrijven (vgl. lemma 145). Om die reden is de betekenis van Nl. *brjuen* moeilijk te achterhalen.

86 Een *domra* is een snaarinstrument en verwant aan de luit. Vgl. RIDLEY: *domra* 'lute'; FONNE: *domra* 'lute'; JAMES: *domra* 'a kinde of R. lute'.

87 Zie onder, par. 5 (1) over de klinker *i*.

88 De twee kolommen lopen vanaf lemma 152 steeds minder parallel, waardoor de kopiist op het einde van de pagina ruimte overheeft in de Nl. kolom en het woord voor 'geld' herhaalt. Vgl. voetnoten 51 en 84. Overigens vinden we lemma's 156 en 157 bij GRIGOROVIC gecombineerd terug als (getransliterend) *gēv' gel't* 'geef geld'.

89 Zie commentaar onder, par. 4.

4 Herkomst van het Russische deel

Levičkin constateert dat het beperkte lexicografische materiaal het niet mogelijk maakt om de exacte plaats van herkomst van het Russische deel vast te stellen. Toch is er één lemma, namelijk *daen* (159), cyrillisch *даенъ*, op basis waarvan we volgens hem kunnen veronderstellen dat de woordenlijst is samengesteld in het verspreidingsgebied van dialecten uit de regio Pskov (Levičkin 2017: 201-202). Deze eeuwenoude stad ligt driehonderd kilometer ten zuidwesten van Sint-Petersburg en vormt met het nabijgelegen (Veliki) Novgorod het Oud-Novgorodse-Pskovse dialectgebied dat een aantal significante taalkenmerken heeft die afwijken van andere vormen van het Oost-Slavisch. Deze taalkenmerken vinden we bijvoorbeeld terug in het omvangrijke Nederduits-Russische gespreksboek dat uit dezelfde periode als onze woordenlijst stamt (namelijk uit 1607) en behoorde aan de Duitse koopmanszoon Tönnies Fonne uit Lübeck (zie boven, par. 3.1).⁹⁰ In onze woordenlijst vinden we geen enkel van die bijzonder opvallende taalkenmerken. Levičkin geeft echter aan dat het lemma *daen* (159) als bijwoord met de betekenis ‘zojuist, zonet’ voorkomt in twee dialectwoordenboeken die wijzen in de richting van Pskov. Naast *daen* staat in de rechter kolom Nederlands *ende*, dat volgens hem misschien als ‘een dag’ geïnterpreteerd kan worden (Levičkin 2017: 218). Naar onze mening is *ende* als verbastering van ‘een dag’ weinig plausibel, zowel wat betreft vorm als betekenis (in relatie tot het Russische bijwoord voor ‘zojuist, zonet’)⁹¹ en moet het lemma heel anders worden gezien. Wij gaan ervan uit dat oorspronkelijk in de linker kolom Russisch *da* in de gangbare betekenis ‘en’ heeft gestaan en in de rechter de Nederlandse varianten *en*, *ende*. De kopiist moet bij het overschrijven Nederlands *en* per abuis naar de linker kolom verplaatst hebben waardoor *daen* (dus *da* en *en* aan elkaar geschreven) ontstond (zie Afbeelding 1, eerste rij woorden). Een vergelijkbare vergissing vinden we in lemma 122, waar de Russische en Nederlandse woorden zijn omgedraaid: in de linker kolom met Russische woorden staat het Nederlandse woord voor ‘bloot’ en in de rechter kolom met Nederlandse woorden staat het Russische equivalent.

Aangezien er geen taalkundige aanknopingspunten zijn voor een nadere geografisch bepaling van het Russische gedeelte, kunnen we weinig meer dan kijken naar de herkomst van het handschrift waarin het woordenlijstje zich bevindt. Zoals gezegd behoort het handschrift tot de verzameling van

90 Zie voor een kort overzicht Hendriks 2014: 34-36.

91 Het betreffende Ru. bijwoord (in de vorm *daveča*) wordt bij Tönnies Fonne in het Nederduits vertaald als *herwils*.

de bibliotheek van het Solovetski-klooster, op de Solovetski-eilanden in de Witte Zee, ten zuiden van het schiereiland Kola. Dit klooster had al in de zeventiende eeuw banden met Archangel, waar het onder andere een pakhuis bezat.⁹² Niet alleen voor Nederlandse kooplieden, maar ook voor Engelse (verenigd in de *Muscovy of Russia Company*), was Archangel en zijn voorloper, de nabijgelegen havenstad Cholmogory, vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw een belangrijke havenstad om via de Noordelijke IJszee handel te drijven met Rusland.⁹³ Al in de jaren zestig van de zestiende eeuw vertrok een zekere Olivier Brunel uit Antwerpen vanuit Kola naar Cholmogory om Russisch te gaan leren (Veluwenkamp 2000: 27).⁹⁴ Eind zestiende en begin zeventiende eeuw streefden de Nederlandse handelaren de Engelsen voorbij, maar het gemengde woordenlijstje Nederlands-Russisch en Engels-Russisch uit het midden van de zeventiende eeuw (zie boven, par. 3.1., GRIGOROVIC) getuigt ervan dat naast enige kennis van het Nederlands ook het Engels nog langere tijd van belang werd geacht voor de handel in het Witte Zeegebied. In de eerste periode kwamen de Nederlandse handelaren voornamelijk uit Antwerpen, maar na de val van de stad in 1585 werden de activiteiten verlegd naar Holland en Zeeland en werd er vooral vanuit Amsterdam, maar ook Middelburg, Enkhuizen, Hoorn, Rotterdam, Dordrecht en Harlingen handel gedreven (Veluwenkamp 2000: 39-40; Wijnroks 2003: 325). In de achttiende eeuw verloor Archangel zijn positie omdat de Russische handelaren hun handel in andere havens, zoals Sint-Petersburg en Riga, begonnen te concentreren.

Zoals boven in par. 2 al is vermeld bevat onze woordenlijst relatief veel woorden die met handelswaar en nijverheid te maken hebben. Veluwenkamp vermeldt voor het einde van de zestiende tot het midden van de zeventiende eeuw de volgende importgoederen in Archangel: goud en zilver, sieraden, kostbare textiel, metaalwaren, spijkers, handvuurwapens, buskruit, specerijen, wijn, bier, drogisterijen, verfstoffen, papier, spiegels, olifantenivoor en koraal. Exportgoederen waren onder meer bont, was, talk, teer, potas, huiden, vlas en hennep, tarwe en erwten (Veluwenkamp 2000: 16-17, 69, 102, 135).⁹⁵ Veel van deze goederen treffen we aan in onze woordenlijst, zoals 'papier' (7), 'fluweel' (8), 'basterd(wijn)' (10), 'hout' (16, 141) voor onder meer de productie van potas, 'speld(en)' (27, 28), 'plateel' (33), 'slijpsteen' (38), 'eekhoorn(bont)'? (69; vgl. 'eekhoortje' 14), 'was' (70), kip(pe)/kiep (72-76),

92 Zie Veluwenkamp 2000: 71-72.

93 Voor een overzicht zie met name Veluwenkamp 2000; verder ook nog Wijnroks 2003.

94 Zie ook Wijnroks 2003: 117-118.

95 Zie ook Driessen 1989: 28.

‘pek’ (82), ‘erwten’ (108), ‘spijkers’ (120) en ‘ossevel’ (134). Ook woorden als ‘ton’ (21), ‘tonnetje’ (23), ‘kuiper’ (37),⁹⁶ ‘koorden’ (? 66), ‘slijpen’ (86), ‘wegen’ (96) en ‘geld’ (157, 158) en zinnnetjes als ‘ik wil net zo’ (115), ‘geef om Gods wil’ (152) of ‘goed zo’ (154) kunnen gerekend worden tot activiteiten rondom de handel in import- en exportgoederen. Uit een andere bron, namelijk een soort handelsboek uit het begin van de zeventiende eeuw, maken we verder op dat naast ‘eekhoornen’ (vgl. 14), ook ‘bever’ (vgl. 25) en ‘wolven’ (vgl. 67), dat wil zeggen de huid van die dieren, vanuit Cholmogory en Archangel naar onder meer Brabant en Holland geëxporteerd werden.⁹⁷

Al met al geven de herkomst van het handschrift en de semantische velden die we aantreffen in het woordenlijstje aanleiding om het te verbinden met de handel tussen Nederlanders en Russen in zeventiende-eeuws Archangel.

5 Herkomst van het Nederlandse deel

De analyse van de Nederlandse woorden wordt bemoeilijkt door het cyrillische alfabet dat in meerdere opzichten niet correspondeert met het Nederlandse. Zo wordt er bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt tussen *v* en *w*; voor beide vinden we de cyrillische letter *в*, die overal getransliteraald wordt als *v* (vgl. *bever* 25 en *vit* 26 ‘wit’). Ook klinkerdigrafen zijn doorgaans problematisch: <ee>, <aa>, <oo> worden met een enkele klinker geschreven (vgl. *gevest* 12 ‘geweest’, *bart* 4 ‘baard’, *lop* 42 ‘loop’) en voor in het Russisch onbekende klanken als <uu> of <ui> moeten er alternatieven gevonden worden die de uitspraak enigszins benaderen. Die alternatieve schrijfwijzen kunnen aanwijzingen geven over hoe de uitspraak van de Nederlandse informant(en) moet zijn geweest; zie bijvoorbeeld *dir* (155) ‘duur’ en *boik* (5) ‘buik’, maar ook spellingen als *voter* (51) ‘water’ of *varder* (166) ‘verder’, waar in het cyrillisch wel probleemloos *vater* of *verder* opgetekend had kunnen worden.

De dialectgeografische interpretatie van de Nederlandse woorden wordt bemoeilijkt door het ontbreken van een omvattend corpus gelocaliseerde gebruiksteksten uit de zestiende en zeventiende eeuw dat als vergelijkingsmateriaal zou kunnen dienen. De reconstructie van de vermoedelijke

96 Driessen 1989: 28 merkt op: ‘[...] hoepels voor hun tonnen maakten de Nederlanders van Russische vogelkers’.

97 Zie de door B. Cordt (V.A. Kordt) gemaakte bijlage in Uhlenbeck 1891: 255-256. Het handelsboek is in 1850 anoniem gepubliceerd in *Kroniek van de keizerlijke Moskouse vereniging voor Russische geschiedenis en oudheden* (Vremennik 1850).

taalsituatie in de verschillende Nederlandse dialecten leunt daarom vooral op moderne dialectbeschrijvingen (vanaf het einde van de negentiende eeuw) en op de analyse van middeleeuwse oorkonden, met name uit de dertiende en veertiende eeuw (Berteloot 1984, Mooijaart 1992, De Wulf 2019).

Als we ons woordenlijstje in verband brengen met de zeventiende-eeuwse handel tussen Nederland en de noordelijke regio Archangel, zouden we op grond van de historische gebeurtenissen in eerste instantie moeten denken aan een of meer informanten uit Holland of Zeeland. Dat wordt bevestigd door de klankverschijnselen en de woordenschat.

De volgende zes kenmerken doen veronderstellen dat het om een West-Nederlands dialect gaat, waarbij Vlaanderen en Zeeland uitgesloten worden en Noord-Holland boven het IJ de beste kandidaat is.

1. *dir* (155) 'duur' is het gevolg van de ontronding van *uu* tot *ie* in woorden als 'vuur' en 'duur', die in alle westelijke kustprovincies te vinden is (De Vaan 2017: 454-462).

2. Noordwest-Nederlands, nl. (West-)Brabants en Hollands, is de weergave van Nl. *ui* met de tweeklank <oi> of <ōi> in 'buik' (5) en 'uit' (54, 61, 63). Daartegenover staat de spelling <ju>, die waarschijnlijk /y/ of /y:/ weergeeft, in 'kuiper' (37), 'luis' (80), 'duif' (114) en 'luit' (153). Parallel daaraan staat Nl. *ij* met <ei> weergegeven in *tein* (99) 'tjding', maar met een monofontong <i> in 'slijpsteen' (38), 'rijk' (41, 43, 45), 'slijpen' (86) en 'spijkers' (120). Het dialect doet bij 'buik' en 'uit' dus mee aan de Brabants-Hollandse diftongering, maar bevat nog veel relictwoorden met *ie* en *uu*, hetgeen in de zeventiende eeuw nog in veel Hollandse plattelandsdialecten het geval kan zijn geweest. Specifiek in het West-Fries (Noord-Holland) bestaan nog in de twintigste eeuw vrij veel *ie*- en *uu*-relicten (Pannekeet 1995: 97-104). Daartoe behoort overigens ook 'buik', dat in de Zaanstreek en het Waterland wel al gediftongeed is.

3. De vorm *urten* (108) 'erwtten' past in de vroege twintigste eeuw enkel bij het Zuid- en Noord-Hollands en bij Urk.⁹⁸ Mogelijk was dat gebied in de zeventiende eeuw iets groter, maar dan toch niet veel: in het Oost- en Zuidnederlands worden sinds de dertiende eeuw enkel vormen met *a(a)r(w)*- en *e(e)r(w)*- aangetroffen, en uit *erwt* heeft zich in Holland met klinkerronding *urwt* > *urt* ontwikkeld.

⁹⁸ <https://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank/proxy/image/21122>.

4. *sleg* (eventueel *sleeg*) (44) 'sla!'. Het deelwoord 'geslagen' had een *ee* of *ei* aan het begin van de twintigste eeuw in Wieringen en het West-Fries, verder in Waterland en langs de Hollandse kust van Goeree tot Zandvoort.⁹⁹ Het Waterlands heeft voor een *ch* de voorklinker /æ/ in plaats van /a/ (Van Ginneken 1954: 283). Voor het West-Fries geeft Pannekeet (1995: 78) de klank *ei* als kenmerkend voor het West-Fries, 'zeker voor het Drechterland', onder meer in *slein* 'slaan'.

5. De Nederlandse woorden die in het Middelnederlands een *-e* hadden, hebben die in ons handschrift verloren, nl. in *verder* (29) 'vorder', *kep* (72-76) 'kippe', 'stem' (105), 'duif' (114), *zont* (125) 'zonde', *os-* in *osvel* (134). In woorden die in het Middelnederlands op *-en* eindigden, schrijft het handschrift die ook: in de verkleinwoorden op *-ken*, meervouden ('spelden' 28, 'haren' 52, 'luizen' 81, 'lippen' 104, 'erwten' 108), infinitieven ('slagen' 32, 'worden' 36, 'lopen' 40, 'bidden' 50, 'roepen' 55, 'nemen' 71, 'slijpen' 86, 'koken' 88, enz.) en andere woorden ('zegen' 34, 'berken' 46, 'hoeren-' 77, 'regen' 138); uitzonderingen zijn *jungu* (144) 'jongen' en het (hypercorrecte?) *ljuten* (153) 'luit' (Mnl. *luyte*). Die situatie is in de twintigste eeuw alleen compatibel met Noord-Holland boven het IJ, waar de (gedeeltelijke) bewaring van *-en* samengaat met de wegval van Mnl. *-e* (Weijnen 1966: 273-274, Pannekeet 1995: 44-45), maar kan in vroeger tijden ook voor Zuid-Holland worden aangenomen.

6. Levičkin merkt over het Nederlandse deel van het woordenlijst slechts op dat de zelfstandige naamwoorden met het verkleinsuffix *-ken* 'wijzen op een Zuid-Nederlandse herkomst' (Levičkin 2017: 201). De verkleinwoorden zijn *enkorenken* (14) 'eekhoortje', *tonyken* (23) 'tonnetje', *bufken* (91) 'boefje', *meichen* (143) 'meisje'. Het verkleinsuffix *-ken* kwam echter in de zeventiende eeuw in Noord-Holland nog uitgebreid voor,¹⁰⁰ getuige de restanten ervan in de twintigste eeuw, onder andere in West-Friesland¹⁰¹ en op Wieringen (Daan 1950: 193-194). In Zuid-Holland ontbreekt het *k*-suffix in verkleinwoorden.

99 <https://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank/proxy/image/21041>.

100 In literaire teksten uit de zeventiende eeuw, bijvoorbeeld de kluchten van Amsterdamse auteurs, staat meestal *-tgen* als volkstalige variant. Wel heeft Versloot (2017) in een nog ongepubliceerde lezing beargumenteerd dat het verkleinsysteem van het Moderne Westerlauwers Fries, met onder andere *-ke* na labialen, *s*, *r* en klinkers, op ontlening van het Noord-Hollandse (West-Friese) verkleinsysteem in de zestiende eeuw wijst. De ontlening zou door handelscontacten over de Zuiderzee het eerst in het Stadfries hebben plaatsgevonden.

101 Pannekeet 1995: 311 noemt voor West-Friesland *-ke* nog als 'verouderd' suffix in verkleinwoorden, waaronder op *-p*, *-b*, *-f*, *-l*.

De volgende kenmerken sluiten goed bij een lokalisering in Noord-Holland aan: ze zijn weliswaar niet exclusief Noord-Hollands, maar Noord-Holland is wel het enige gebied waar we ze allemaal aantreffen:

7. *voter* (51) 'water' (eventueel uitgesproken als *wotter* of *waoter*) contrasteert met *schap* (11) 'schaap' en *jar* (128) 'jaar'. Om die reden lijkt *voter* niet uit een dialect met algemene ronding van *aa* tot *ao* of *oo* te stammen, zoals het Utrechts of Brabants. Een dialect met gedifferentieerde ontwikkeling, afhankelijk van de volgende medeklinker, is wel mogelijk. In dat verband merken we op dat de gerekte **a* voor dentalen in Volendam /o:/ oplevert in de vroege twintigste eeuw, *voter* wijst dan allereerst naar het Waterlands (Van Ginneken 1954: 301).¹⁰²

8. *oltemal* (79) 'altemaal'. De ronding van (onbeklemtoond?) *al-* 'al, alle' tot *ol-* is vooral West-Vlaams, maar kan in een ouder stadium in het hele Kustnederlands sporadisch plaatsgevonden hebben (De Vaan 2017: 226).

9. *schjustel* (31) voor *schuttel* 'schotel', met zijn geronde voorklinker, kan West- of Noordoost-Nederlands zijn (De Vaan 2017: 360).

10. In *varp* (49) 'werp!', *vart* (165) 'ver', *varder* (166) 'verder' is de combinatie -*er-* voor een medeklinker tot -*ar-* verlaagd. Het simplex 'verre' komt in de dertiende en veertiende eeuw van Holland tot Vlaanderen ook als *varre* voor. In de twintigste eeuw zijn *vard*, *varder* vooral Hollandse vormen, terwijl *warpen* eerder Oost-Nederlands is.

11. Compatibel met het Hollands zijn ook *njumen* (71) 'nemen' voor *neumen* of *nummen*, *ljupen* (104) 'lippen' voor *luppen*. De ronding in 'lip' is bekend uit het Brabants en Limburgs, maar ook in het Hollands zijn zowel een volgende *p* als een flankerende *l* bekend als rondende invloeden.¹⁰³ Ronding van *nemen* tot *neumen*, waarbij de *m* als voorwaarde kan gelden, hebben we niet elders aangetroffen, maar zou in het westen naast de ronding van gerekte **e* in woorden als *steunen*, *leunen*, *geune* 'gene', *beuzem* 'bezem' niet misstaan.

102 Vgl. verder ook *korden* (66) dat eventueel voor 'kaarden' staat (zie boven, n. 54).

103 Het Volendams had bijvoorbeeld *u* in 'hippen', 'wippen', 'wimpel', 'zilver' (Van Ginneken 1954: 288).

12. *frovel* (8) ‘fluweel’ vertoont dissimilatie van *l_l* tot *r_l*. In regionale woordenboeken komen *r*-varianten (*ferweel*, *frewiel*, enz.) in Noord- en Zuid-Holland voor, verder ook in het Noordoost-Nederlands en in Noord-Brabant.

13. *enkorenken* (14) ‘eekhoorntje’ vertoont prolepsis van de tweede *n* in *eek(h)oorn* → *eenk(h)oorn*, die al in het Middelnederlands te vinden is. Voor Noord-Holland vermelden Boekenoogen en Woudt *inkhoren* als variant (Boekenoogen & Woudt 2004: 202).

14. *potel* (33) ‘tinnen bord’ moet bij Standaardnederlands *plateel* horen, waarnaast ook *pateel*, *petiel* voorkomen, vooral in het Zuid-Nederlands maar ook in het Noord-Hollands. Een vorm met *po-* hebben we nog niet gevonden maar deze klinkervariatie in de voortonige lettergreep van een leenwoord verwondert niet.

15. *kep* (72-76) voor ‘kip’ of ‘kiep’. Het woord *kep* ‘hoed’ komt overeen met Nnl. *kiep* (Noord-Holland, Oud-Beijerland) en *kip* (Noord-Holland), *kippe* (Zeeland) ‘soort vrouwenhoed’. Gezien de weergave met cyrillisch *e* is waarschijnlijk een variant *kip* gehoord.

Samenvattend kunnen we de conclusie trekken dat het Nederlands van de woordenlijst het beste past bij een Noord-Hollands dialect ten noorden van het IJ, zoals dat in de zeventiende eeuw geklonken moet hebben. Daarbij maakt specifiek West-Friesland misschien de meeste kans als herkomstgebied van de informant(en), en van de door Veluwenkamp (2000: 39-40) en Wijnroks (2003: 325) genoemde steden die met Archangel handel dreven dus Enkhuizen en Hoorn. Maar ook de Zaanstreek (vanwege *boik* en *oit*) en Waterland (vanwege *voter*) kunnen we niet uitsluiten.

Ten dele is die conclusie een gevolg van het feit dat we het West-Fries van de twintigste eeuw beter kennen dan andere dorpsdialecten. Ook zijn de dialecten tussen 1600 en 1900 verder geëvolueerd, en kunnen nu verouderde kenmerken in vroegere eeuwen verder naar het zuiden gebruikelijk zijn geweest.

Verder is de juistheid van onze lokalisering afhankelijk van de aanname dat het om een uniform dialect gaat: het is denkbaar dat de informant jarenlang op schepen voer waar hij in aanraking kwam met sprekers van andere dialecten, waardoor hij klanken of woorden van elders overnam. Ook is het mogelijk dat er meerdere informanten betrokken waren bij de totstandkoming van de Nederlandse zijde van de woordenlijst. De aanname

dat er slechts een informant in het spel was is historisch de eenvoudigste, maar hoeft niet te kloppen.

Tenslotte dwingen ook de onvolkomenheden van de cyrillische weergave van de Nederlandse klanken ons, vooral waar het de klinkers betreft, hier en daar een slag om de arm te houden.

6 Conclusie

In deze bijdrage hebben we taalkundig en historisch onderzoek gedaan naar een Nederlands-Russisch woordenlijstje dat nog niet zo lang geleden is ontdekt en in 2017 beschreven door A.N. Levičkin. Het beknopte lijstje met 176 lemma's is de tot nu toe oudste overgeleverde getuigenis van taalcontact tussen Nederlanders en Russen; het stamt uit het begin van de zeventiende eeuw en is daarmee bijna een eeuw ouder dan de bekende tweetalige werken uit de periode van Peter de Grote en de stroom van Nederlandse – met name maritieme – leenwoorden in het Russisch in die tijd.

Het woordenlijstje is duidelijk een fragmentarische kopie van een andere lijst die slordig en haastig is samengesteld. Aangezien zowel het Russisch als het Nederlands in cyrillische letters is geschreven, is het aannemelijk dat het is opgetekend door een Rus. Het cyrillisch bemoeilijkt tot op zekere hoogte de interpretatie van de Nederlandse woorden, niet alleen wat betreft de klankwaarde maar soms ook de daaruit volgende betekenis.

Levičkin komt op basis van een enkel Russisch woord (lemma 159) tot de conclusie dat het woordenlijstje in verband gebracht moet worden met de oude Noordwest-Russische stad Pskov, gelegen ten zuiden van Sint-Petersburg. Wij vinden zijn interpretatie van dat ene Russische woord niet aannemelijk en bieden een alternatieve verklaring die meer voor de hand ligt. Op basis van de herkomst van het handschrift waarin het woordenlijstje zich bevindt en van de semantische velden die we erin aantreffen gaan we ervan uit dat het lijstje niet in verband gebracht moet worden met Pskov, maar met de Noord-Russische havenstad Archangel aan de Witte Zee. Hier dreven Nederlanders al vanaf de zestiende eeuw handel met de Russen en werd een grote verscheidenheid aan goederen geïmporteerd en geëxporteerd. Onderzoek naar het Nederlands van de woordenlijst toont aan dat een Noord-Hollands dialect ten noorden van het IJ en in het bijzonder het West-Fries als herkomstgebied van de informant(en) in aanmerking komt. Deze aanname is in overeenstemming met historisch onderzoek naar de herkomst van Nederlandse handelaren op Archangel vanaf het einde van de zestiende eeuw; deze kwamen met name uit Zeeland en Holland, waaronder ook uit plaatsen als Hoorn en Enkhuizen.

Bibliografie

(NB Zie par. 3.1 voor de bibliografische gegevens van de afgekorte benamingen JAMES, GRIGOROVİČ, HEEMER, RIDLEY, FONNE, BRJUS; SORJA, SREZNEVSKIJ, SRJA; MNW, WNT.)

Alekseev 1968 – M.P. Alekseev, *Slovari inostrannykh jazykov v russkom azbukovnike XVII veka* ('Woordenboeken van vreemde talen in een Russisch abecedarium van de 17^e eeuw'). Leningrad, 1968.

Van den Baar 1973 – A.H. van den Baar, 'An Early Eighteenth Century Russian Dictionary (Vilima Sevela Iskustvo Nederlandskago Jazyka)'. In: *Dutch contributions to the seventh International Congress of Slavists, Warsaw, August 21-27, 1973*, ed. A.G.F. van Holk. Berlin-Boston, 1973, p. 19-32.

Berteloot 1984 – A. Berteloot, *Bijdrage tot een klankatlas van het dertiende-eeuwse Middelnederlands*. Gent, 1984.

Biržakova 2010 – E.Ė. Biržakova, 'Iz istorii russko-inojazyčnoj leksikografii XVIII v. ("Russko-gollandskij leksikon" Jakova Brjusa)' ('Uit de geschiedenis van de Russisch-anderstalige lexicografie van de 18^e eeuw ("Het Russisch-Nederlands lexicon" van Jakov Brjus)'). In: *Russkaja leksikografija XVIII veka* ('Russische lexicografie van de 18e eeuw'). Sankt-Peterburg, 2010, p. 47-61.

Boekenooogen & Woudt 2004 – G. Boekenooogen & K. Woudt, *De Zaanse volkstaal: het Zaanse woordenboek*. Wormer, 2004.

Boyer 1905 – P. Boyer, *Un vocabulaire français-russe de la fin du XVIe siècle*. Paris, 1905.

Briquet 1923 – C.M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Tome premier*. Deuxième édition. Paris, 1923.

Considine 2022 – J. Considine, *Sixteenth-Century English Dictionaries*. Oxford-New York, 2022.

Daan 1950 – J. Daan, *Wieringer land en leven in de taal*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam, 1950.

Diessen 1989 – J. Diessen, *Russen en Nederlanders. Uit de geschiedenis van de betrekkingen tussen Nederland en Rusland 1600-1917*. Amsterdam-'s-Gravenhage, 1989.

Fasmer 1986-1987 – M. Fasmer 1986-1987, *Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka* ('Etymologisch woordenboek van de Russische taal'). Moskou, 1986-1987. (Oorspronkelijk: M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1953-1958.)

- Filin et al. 1965 e.v. – F.P. Filin et al., *Slovar' russkich narodnych govorov* ('Woordenboek van de Russische volksdialecten'). Moskou-Leningrad/Sint-Petersburg, 1965 e.v.
- Gecova et al. 1980 e.v. – O.G. Gecova et al., *Archangel'skij oblastnoj slovar'* ('Archangel'sk regionaal woordenboek'). Moskou, 1980 e.v.
- Van Ginneken 1954 – J. van Ginneken, *Drie Waterlandse Dialecten*. 2 vol. Alphen aan den Rijn, 1954.
- Günther 2002 – E. Günther, *Das niederdeutsch-russische Sprachbuch von Johannes von Heemer aus dem Jahre 1696*. Frankfurt am Main, 2002.
- Hendriks 2014 – P. Hendriks, *Innovation in Tradition. Tönnes Fonne's Russian-German Phrasebook (Pskov, 1607)* (Studies in Slavic and General Linguistics 41). Amsterdam-New York, 2014.
- Hendriks & Schaeken 2008 – P. Hendriks & J. Schaeken, *Tönnies Fenne's Low German Manual of Spoken Russian, Pskov 1607: An electronic text edition*. Online: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/17831>.
- Hüllen 1999 – W. Hüllen, *English Dictionaries 800-1700. The Topical Tradition*. Oxford, 1999.
- Janin et al. 2004 – V.L. Janin et al., *Novgorodskie gramoty na bereste. XI: Iz raskopov 1997-2000 gg.* ('Novgorodse brieven op berkenbast. XI: Uit de opgravingen van 1997-2000'). Moskva, 2004.
- Krivko 1975 e.v. – R.N. Krivko (ed.), *Slovar' russkogo jazyka XI-XVII vekov* ('Woordenboek van de Russische taal van de 11e tot de 17e eeuw'). Moskou, 1975 e.v.
- Krušel'nickaja 2006 – E.V. Krušel'nickaja, 'Kelejnij sbornik novgorodskogo mitropolita Isidora Soloveckoj biblioteki No. 860/970: Opyt izučenija odnoj ènciklopedičeskoj kompilacii konca XVI veka' ('De cellen-verzameling van de Novgorodse metropoliet Isidor Solovetskij van de bibliotheek nr. 860/970: Een proeve van de bestudering van een encyclopedische compilatie uit het einde van de 16e eeuw'). In: *Istorija v rukopisjach i rukopisi v istorii. Sbornik naučnych trudov k 200-letiju Otdela rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki* ('De geschiedenis in handschriften en handschriften in de geschiedenis. Een verzameling wetenschappelijke werken naar aanleiding van het tweehonderdjarig bestaan van de Handschriftenafdeling van de Russische Nationale Bibliotheek'), eds. V.N. Zajcev et al. Sankt-Peterburg, 2006, p. 379-398.
- Larin 2002 – B.A. Larin, *Tri inostrannyh istočnika po razgovornoj reči Moskovskoj Rusi XVI-XVII vekov* ('Drie buitenlandse bronnen voor de spreektaal van de Moskouse Rus van de 16e-17e eeuw'). S.-Peterburg, 2002.
- Levičkin 2017 – A.N. Levičkin, 'Otryvok russko-gollandskogo slovarja XVII veka iz Pskova' ('Een fragment van een Russisch-Nederlands woordenboek uit de 17e eeuw uit Pskov'). In: *Severnorusskie govory. Vypusk 16* ('Noord-Russische

- dialecten. Aflevering 16'), eds. A.S. Gerd & E.V. Purickaja. Sankt-Peterburg, 2017, p. 196-235. Online: <http://msk.phil.spbu.ru/nauchnye-temy/srg16xeFINAL.pdf>.
- Van der Meulen 1909 – R. van der Meulen, *De Hollandsche Zee- en Scheepstermen in het Russisch* (Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde. Nieuwe Reeks. Deel X. No. 2). Amsterdam, 1909.
- Van der Meulen 1913 – R. van der Meulen, 'Peter de Groote en het Hollandsch'. In: *Onze Eeuw* 13 (1913) 3, p. 117-138.
- Van der Meulen 1920 – R. van der Meulen, 'Schevinken van Oostland'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- & Letterkunde* 39 (1920), p. 279-290.
- Mooijaart 1992 – M. Mooijaart, *Atlas van Vroegmiddelnederlandse taalvarianten*. Proefschrift. Universiteit Leiden, 1992.
- Mžel'skaja 2004 e.v. – O.S. Mžel'skaja (ed.), *Slovar' obichodnogo russkogo jazyka Moskovskoj Rusi XVI-XVII vekov* ('Woordenboek van de Russische omgangstaal van de Moskouse Rus' in de zestiende-zeventiende eeuw'). Moskou, 2004 e.v.
- Pannekeet 1984 – J. Pannekeet, *Westfries Woordenboek*. Wormerveer, 1984.
- Pannekeet 1995 – J. Pannekeet, *Het Westfries. Inventarisatie van dialectkenmerken*. Wormerveer 1995.
- Pijnenburg et al. 2001 – W. Pijnenburg et al., *Vroegmiddelnederlands Woordenboek. Woordenboek van het Nederlands van de dertiende eeuw in hoofdzaak op basis van het Corpus-Gysseling*. Leiden, 2001.
- Schaeken & De Klerk te verschijnen – J. Schaeken & E. de Klerk, 'Il'ja Kopievskij's Nomenclator of 1700: Notes on the first Dutch-Russian dictionary', te verschijnen.
- Sreznevskij 1893 – I.I. Sreznevskij, *Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka* ('Materiaal voor een woordenboek van de Oudrussische taal'). Sint-Petersburg, 1893.
- Stone 1996 – G. Stone, *A Dictionarie of the Vulgar Russe Tongue, Attributed to Mark Ridley, Edited from the late-sixteenth-century manuscripts and with an introduction*. Köln-Weimar-Wien, 1996.
- Uhlenbeck 1891 – C.C. Uhlenbeck, *Verslag aangaande een onderzoek in de archieven van Rusland ten bate der Nederlandsche geschiedenis*. 's Gravenhage, 1891.
- De Vaan 2017 – M. de Vaan, *The Dawn of Dutch*. Amsterdam, 2017.
- Veluwenkamp 2000 – J.W. Veluwenkamp, *Archangel. Nederlandse ondernemers in Rusland 1550-1785*. Amsterdam, 2000.
- Versloot 2017 – A. Versloot, 'The Development of Diminutives in Frisian'. Lezing gegeven op de negende *Deyfan de Fryske Taalkunde*, Leeuwarden, 27 oktober 2017.
- Verwijs, Verdam et al. 1885-1952 – E. Verwijs, J. Verdam et al., *Middelnederlandsch Woordenboek*. 's-Gravenhage, 1885-1952.
- De Vries, Te Winkel et al. 1882-2001 – M. de Vries, L.A. te Winkel et al., *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's-Gravenhage, 1882-2001.
- Vremennik 1850 – 'Torgovy knigi' ('Handelsboeken'). In: *Vremennik imperatorskogo moskovskogo občestva istorii i drevnostej rossijskich* ('Kroniek van de keizerlijke

- Moskouse vereniging voor Russische geschiedenis en oudheden'). Boek VII, afdeling II.3. Moskva, 1850, p. 1-22.
- Weijnen 1966 – A. Weijnen, *Nederlandse Dialectkunde*. 2^e ed. Assen, 1966.
- Wijnroks 2003 – E. Wijnroks, *Handel tussen Rusland en de Nederlanden, 1560-1640. Een netwerkanalyse van de Antwerpse en Amsterdamse kooplieden, handelend op Rusland*. Hilversum, 2003.
- De Wulf 2019 – C. de Wulf, *Klankatlas van het veertiende-eeuwse Nederlands: het dialectvocalisme in de spelling van lokale oorkonden*. Gent, 2019.

Over de auteurs

Jos SCHAEKEN, Universiteit Leiden, Leiden University Centre for Linguistics en Russische Studies, Reuvensplaats 3-4, 2311 BE Leiden & Michiel DE VAAN, Universität Basel, Departement Altertumswissenschaften, Fachbereich Historisch-vergleichende Sprachwissenschaft, Petersgraben 51, 4051 Basel, Schweiz